

Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia

Programa de Doctorat:

Ciències de l'Antiguitat (bienni 2003 – 2005)

**Caracterització Arqueomètrica de la
Ceràmica Vidrada Decorada de la Baixa
Edat Mitjana al Renaixement als Centres
Productors de la Península Ibèrica**

Javier Garcia Iñáñez

Tesi Doctoral dirigida per:

Dr. Jaume Buxeda i Garrigós

Professor agregat d'Arqueologia

*A la Nàdia i als meus pares,
de qui sempre ho he rebut tot*

Índex

1	Agraïments	11
2	La ceràmica majòlica. Un breu estat de la qüestió històrica dels principals centres productors peninsulars.....	17
2.1	Introducció.....	19
2.2	La ceràmica majòlica catalana.....	20
2.2.1	Manresa	22
2.2.2	Barcelona.....	23
2.2.3	Reus	25
2.2.4	Vilafranca del Penedès	27
2.2.5	Lleida.....	28
2.3	Ceràmica majòlica produïda a Aragó	29
2.3.1	Terol	31
2.3.2	Muel.....	35
2.3.3	Villafeliche	39
2.4	La ceràmica majòlica valenciana.....	42
2.4.1	València.....	44
2.4.2	Paterna	44
2.4.3	Manises.....	45
2.5	La ceràmica majòlica andalusa i murciana.....	45
2.5.1	Sevilla.....	46
2.6	Ceràmica majòlica produïda en el centre Peninsular.....	49
2.6.1	Talavera de la Reina	50
2.6.2	Puente del Arzobispo.....	52
2.6.3	Toledo.....	53
3	Aspectes tecnològics de la ceràmica majòlica. Estat de la qüestió arqueomètrica. 55	
3.1	Origen de la ceràmica majòlica	57
3.2	Les pastes.....	57
3.3	Caracterització dels vidrats i les decoracions	61
3.3.1	Els vidrats	61
3.3.2	Les decoracions	66
4	Arqueometria de la ceràmica majòlica de la Península Ibèrica. Una breu visió cronològica.....	71
4.1	Introducció.....	73
4.2	Caracterització dels centres productors peninsulars. Estat de la qüestió arqueomètrica	75
5	Arqueometria de la ceràmica majòlica a Amèrica. Breu estat de la qüestió	81
6	Tècniques analítiques	89
6.1	Els Raigs X.....	91
6.1.1	Les ones electromagnètiques.....	91
6.1.2	La naturalesa dels Raigs X	92
6.1.3	Espectre continu de Raigs X.....	93
6.1.4	Espectre característic de Raigs X	94
6.2	Fluorescència de Raigs X	95
6.2.1	Principis físics de la Fluorescència de Raigs X.....	95
6.2.2	Absorció dels Raigs X i efecte matriu	97
6.2.3	L'efecte Auger.....	98
6.2.4	La mida de la partícula	99
6.2.5	Instrumental per a FRX	100

6.2.5.1	La font de Radiació Primària.....	100
6.2.5.2	L'Analitzador	100
6.2.5.3	El Detector.....	101
6.2.6	Procediment analític	101
6.2.7	Preparació de les mostres: perles i pastilles.....	102
6.2.7.1	Elements majoritaris i minoritaris (Perla fosa).....	102
6.2.7.2	Elements traces (Pastilles).....	103
6.3	Anàlisi per Activació Neutrònica	103
6.3.1	El Mètode d'AAN	103
6.3.2	Neutrons	105
6.3.3	Mesurant els raigs gamma.....	106
6.3.4	Utilització de les comptes de raigs gamma per a calcular les concentracions elementals	106
6.3.5	Sensibilitat de l'AAN	107
6.3.6	Rutina analítica.....	107
6.4	Difracció de Raigs X	108
6.4.1	Cristal·lografia	108
6.4.2	Cel·la Unitat.....	109
6.4.3	Sistemes Cristal·lins	110
6.4.4	Família de plans cristal·lins	111
6.4.5	Principis físics de la Difracció de Raigs X.....	111
6.4.6	El mètode de la pols.....	112
6.4.7	Procediment analític	113
6.5	Microscòpia electrònica de rastreig.....	113
6.5.1	Funcionament de la tècnica	113
6.5.2	Rutina Analítica.....	115
6.6	Anàlisi per Espectrometria de Masses de Plasma Acoblat Inductivament per Ablació Làser (LA-ICP-MS).....	116
6.6.1	Fonaments de la tècnica.....	117
6.6.2	Rutina analítica.....	119
6.7	Propietats Mecàniques.....	120
6.7.1	Mesurant la duresa d'un material	120
6.7.2	La força de fractura i la força Hertziana.....	120
6.7.3	Microduresa Vickers	122
7	Tècniques Estadístiques.....	125
7.1	Els estudis de provenença	127
7.2	La provenença a partir de l'anàlisi química.....	128
7.3	De les tècniques estadístiques univariants a les multivariants.....	131
7.4	El problema de les dades composicionals	135
7.5	Altres aproximacions al tractament de les dades composicionals.....	140
8	Resultats dels centres productors peninsulars. Una visió general	143
8.1	Introducció.....	145
8.2	Consideracions analítiques sobre FRX i AAN.....	146
8.3	Comparació FRX i AAN	152
8.4	Caracterització química	156
8.5	Caracterització química agrupant FRX i AAN.....	162
8.6	Exploració estadística del solapament de grups	165
8.7	Tecnologia	168
9	Resultats dels centres productors peninsulars. Una visió específica.....	171
9.1	El centre productor de Barcelona	173

9.1.1	Caracterització química	173
9.1.2	Caracterització mineralògica	179
9.1.3	Caracterització dels vidrats.....	185
9.1.4	Conclusions	188
9.2	El centre productor de Reus	189
9.2.1	Caracterització química	189
9.2.2	Caracterització mineralògica	194
9.2.3	Caracterització dels vidrats.....	200
9.2.4	Conclusions	202
9.3	El centre productor de Vilafranca del Penedès.....	203
9.3.1	Caracterització química	204
9.3.2	Caracterització mineralògica	208
9.3.3	Conclusions	213
9.4	El centre productor de Lleida	213
9.4.1	Caracterització química	213
9.4.2	Caracterització mineralògica	219
9.4.3	Conclusions	225
9.5	El centre productor de Paterna.....	226
9.5.1	Caracterització química	226
9.5.2	Caracterització mineralògica	231
9.5.3	Conclusions	235
9.6	El centre productor de Manises	236
9.6.1	Caracterització química	236
9.6.2	Caracterització mineralògica	240
9.6.3	Conclusions	242
9.7	El centre productor de Terol.....	243
9.7.1	Caracterització química	243
9.7.2	Caracterització mineralògica	247
9.7.3	Caracterització dels vidrats.....	255
9.7.4	Conclusions	256
9.8	El centre productor de Muel	257
9.8.1	Caracterització química	257
9.8.2	Caracterització mineralògica	264
9.8.3	Caracterització dels vidrats.....	267
9.8.4	Conclusions	270
9.9	El centre productor de Villafeliche.....	271
9.9.1	Caracterització química	271
9.9.2	Caracterització mineralògica	275
9.9.3	Conclusions	281
9.10	El centre productor de Talavera.....	281
9.10.1	Caracterització química	282
9.10.2	Caracterització mineralògica	286
9.10.3	Caracterització dels vidrats.....	294
9.10.4	Conclusions	296
9.11	El centre productor de Puente del Arzobispo	297
9.11.1	Caracterització química	297
9.11.2	Caracterització mineralògica	300
9.11.3	Caracterització dels vidrats.....	304
9.11.4	Conclusions	306
9.12	El centre productor de Sevilla	307

9.12.1	Caracterització química	308
9.12.2	Caracterització mineralògica	314
9.12.3	Caracterització dels vidrats.....	322
9.12.4	Conclusions	327
9.13	Practicum. Un exemple de l'aplicació dels resultats en els jaciments arqueològics de Gran Canària	329
9.13.1	Introducció.....	329
9.13.2	Objectius.....	330
9.13.3	La Cueva Pintada.....	330
9.13.4	El Antiguo convento de San Francisco	331
9.13.5	Mostreig i mètodes	332
9.13.6	Caracterització química	333
9.13.7	Caracterització mineralògica	344
9.13.8	Conclusions	350
10	Més enllà de la provinença: la tecnologia transparent.....	353
10.1	Introducció.....	355
10.2	Caracterització dels vidrats per LA-ICP-MS.....	361
10.3	Conclusions	369
11	La qualitat com a concepte tecnològic. Un valor afegit	371
11.1	El concepte de qualitat en les ceràmiques majòliques.....	373
11.1.1	Microscopia Electrònica de Rastreig.....	373
11.1.2	Propietats mecàniques	379
11.2	Conclusions	381
12	Conclusions	383
13	Bibliografia.....	393
14	Annex Taules.....	417
15	Annex Selecció de Dibuixos	627
15.1	Barcelona.....	629
15.2	Vilafranca	630
15.3	Lleida	631
15.4	Paterna	632
15.5	Manises.....	633
15.6	Terol	634
15.7	Muel.....	635
15.8	Villafeliche	636
15.9	Talavera	637
15.10	Puente	638
15.11	Sevilla.....	639
16	Annex de Fotografies	641
16.1	Barcelona.....	643
16.2	Vilafranca del Penedès	646
16.3	Lleida.....	649
16.4	Paterna	651
16.5	Manises.....	652
16.6	Terol	654
16.7	Muel.....	657
16.8	Villafeliche	659
16.9	Talavera	661
16.10	Puente	662
16.11	Sevilla.....	663

16.12	Cueva Pintada (Gran Canària).....	668
16.13	Convento de San Francisco (Gran Canària)	670